

Перекотыполе.

одному сели почалы пропадаты куры: за ничъ у однимъ двори пропаде курка, у другимъ зó тры; де й бильшъ. Хазяйки журяться, жаліються мужыкамъ своимъ, а ти й байдуже: невельке дило курка; може и такъ де забигла; може й задавило шо. Дали та дали почалы усе бильшъ, усе бильшъ куры пропадаты, та вже и не стерпило хазяйство, пишлы до волосты. „На кого маете пеню, скажить: я брата ридного не пожалію; абы-бъ по правди доказъ бувъ”. Такъ сказавъ голова. Почалы люде прымичаты, чы не буде якого слиду на кого-небудь. Шо жъ? курку узято, понесено, курку дорогою щипано, и пир'я такъ слидомъ и палы до двора Явтушыного; тамъ-бо то два хлопци и шалистлыви, такъ бильшъ недили, якъ нема ихъ дома: зъ батькомъ пишлы зъ хурою.

— Пеня!—сказавъ голова:—одынъ краде, на другого биду зворочуе.

Тамъ геть-геть упавъ слидъ до Кахыбиды. Шо жъ? тамъ и хлопцивъ нема; однимъ-одынъ дидусъ, старый та немощный: йому вже прыходыться не до курей; а у сим'и сами молодыци та дивчата; на шо имъ и куры? своихъ йе, батечку мій! Такъ усе пропажа йе, а слидъ видведено; хто його до правды добереться?

Дали вже, годивъ черезъ два, вже не тилькы куры, вже стали пропадаты и поросята, а тамъ пидсвынкы; а згодомъ-згодомъ, то тилькы й чуты: тамъ шкапу у хазяина зведено, де и волька, а колы шо трохы, пидъ якый часъ, то й пары воливъ добрыхъ нема. И шо то? Тилькы шо зъ двора поведено, то якъ у воду! Ни слидивъ, ни кинцивъ; хочъ де хазяйство не йиздытъ, де не роспытуе,—нема та й нема; якъ у воду кане. Сумуе на-

родъ и не надывується. „Що за недобра маты!—такъ промижь себе совитуються:—Колы бѣ, сказаты, въ насъ постой, то такъ бы и быть: видѣ москаля не вбережешся; а то жѣ не чуты и за п'ятдесять верстовъ ни одного москалыка, и не найизджа жѣ то ни хто до насъ у село; усе свои люде, а ѣе мижь намы злодѣй! Дѣй його честы, на кого бѣ то подуматы? Усе парубоцтво якъ одынь. Усихъ знаемо, уси чесни, уси добри, уси смырни, не гуля зѣ ныхъ ни одынь, а усякъ зѣ ныхъ жалкуе, що намъ така ѣе кривда, и усякъ зѣ ныхъ похваляється, що тилькы бѣ пѣймавсь хто, такъ вже не помылуваты такого и такого сына! Бачыться жѣ, и засидають на ничѣ, такъ николя жѣ ничого, и нѣякои прыметы ни на кого. Вже жѣ мы и ворожокъ пыталы, такъ, кажуть, найиздомъ бува: рыжий, кажуть, москаль; попереду, кажуть, нашле сонъ крипкый на усе село, та й порається, якъ у себе у хати. Такъ що жѣ ты проты лыхого слова зробишь? Тилькы жалкуй видѣ такои биды, та й мовчы.“

И мовчатъ, та тилькы чують, що вже Мыринъ зовсимъ опишывъ, послидню парку волякивъ выведено; а тамъ и Уласъ рившывся своеи шкапы; у Марка зѣ сажа ажъ трьохъ кабанцивъ, и вже й сытенькихъ, узято. Кругомъ беда, видусиль пропажа!

Якъ ось вже почулы, що у Дем'яна Ридкоплюя усю комору забрато. Пидкопався, вражый сынъ! та що то? усе, усе позабиравъ: и жиноче, и дивоче, и що було прыгосподарьоване,—усе забрато, и слиду нема, неначе счезло.

Дывуються люде, та ходячы коло волосты, бѣються объ полы рукамы, и усякъ на сю ничѣ жде й соби такои напасты. Вже и голова прыйшовъ и сказавъ, що винъ прытьмомъ не зна, що робыты!—„Пѣймайте, каже, мени злодѣя, хто се у насъ краде! Я його!... я йому!... Винъ въ мене зогные у холоднѣй!“

— Пожалуй бы пѣймалы, якъ бы зналы, хто винъ ѣе,—казала громада, сумуючы.

Ажъ ось и обиззався одынь парубокъ, Денысь Лыскотунъ, и каже:— „Колы бѣ подозвоылы по дворахъ обыскаты. Вже выдыме дило, що ни хто зѣ чужыхъ не найизжа; се, певно, свои“.

— А що? винъ правду каже,—розсудылы старыкы.—Звелите, пане голова, якимъ моторнѣйшымъ, нехай по хатахъ скризъ обыскають.

— Не кого жѣ и 'послаты!—сказавъ голова,—нехай иде Денысь, забравшы хлопцивъ...

— Та може мени не повірите?—спытався, уклонившысь звычайненько, Денысь.

— Якъ то тоби не повірыты? Кому жъ и повірыты?—обизвальсь старыкы.

И якъ такы Денысови не повірыты? що то за парень бравый бувъ, даромъ, що сирота, безъ батька! Ще тилькы на ноги пиднявся, до пидпарубочого дйшовъ, а вже выдно було, що зъ нього буде чоловикъ. Винъ и не живъ дома, винъ не дуже до мужыцькои роботы, якъ уси прочи. Якъ пиде-пиде по селахъ,—хто його зна, де то вже винъ ходыть на заробиткы!—та такъ шыро заробля, що незабаромъ вернетъся, и чого то винъ не прынесе! Самъ одягнй, такы зовсимъ якъ мищаньнъ, и уся одежа на ньому хороша, ще повни кышени грошей нанесе. Матери свой, вже й старенькй, тежъ прынесе колы платокъ, плахотку, поясъ, чобиткы, а колы й серпанокъ; и у всимъ йй поважавъ. Та бувъ собою красивый, моторный, протывъ усякого звычайный; на выгадки та на прыкладкы його подавай. На вечорныцяхъ тилькы його и чуты. Не боявсь николы и ничого: у саму глуху пивничъ скажы йому питы на кладбыще, пиде и усе справыть, мовъ середу-дня. Тилькы й боявсь собакъ, и що то не любывъ ихъ! Було яку зна злйшу собаку, то що не дасть, а дасть, то й купыть ии, та на гыляку и повисыть; и отруе было ихъ. „Що-жъ,—каже:—не люблю та й не люблю собакъ. Мени гыдко на неи дывыться. Ажъ дрижу, щобъ яку собаку вбыты! Така вже моя натура!“ А що розумне було, такъ не узявъ його катъ. Хочъ и не дуже пыльно прыстававъ до громады, и не часто було и выходыть до волосты, та вже жъ колы выйде, послуха обчымъ рада,—вже й выкыне слово, та таке, що й десять старыкывъ, сывыхъ якъ лунь, и у тры годы такъ не выдумають. Уси такы, усымъ селомъ, ув-одынъ голосъ було кажуть: „от-то нашъ голова росте!“

Такъ такому бъ то не повірыты оглядыть дворы, чы не знайдеться де у кого злодйськыхъ вещей? Куды! Тутъ ще стали його прохаты, щобъ здылавъ мылость, забравшы якыхъ парубкывъ самъ зна, пишовъ бы и оглядывъ усихъ, не мынзючы ни одного двора.

Ничого Денысови робыты, выбравъ парубкывъ самъ и пишовъ зъ нымы.

— Почынайте зъ мого двора,—звелывъ Денысь.

— Та якъ се можна, щобъ на тебе хто подумавъ?—казалы парубкы,—се вже не знать що, колы на тебе таку пеню складаты.

— А що жъ, братця, ничего робыты! Колы намъ велено усихъ обыськуваты, такъ що я за цяця, щобъ мене не займаты? Шукайте, шукайте! може що и знайдете,—казавъ Денысь усмихаючысь, та, узявшысь у бока, надине тую козацькую шапку на бакырь, та й плюне черезъ губу, по-московськы.

— Ну такъ, що знайдемо!—скажуть парубкы и йдуть за Денысомъ. Той ихъ и у хату уведе, и у комору, и на горыще, и де йе який закапéлокъ, усюды, усимъ, усе покаже и скрыни повидчыняе и въ ныхъ усе перерые.—Глядитъ, каже, глядитъ добре!

Що жъ? перерыють, переберуть усе; а якъ ничего нема, такъ и нема. Зъ тымъ и пидуть у другый двирь.

Тутъ вже не такъ; тутъ вже смилівийше уси обыськують и по хати, и по двору. А Денысь самъ, не беручы зъ собою никого, полизе на горыще и що то! усе тамъ перерые; що не знайде, чы льонъ, чы прядыво, чы кориння яке—усе перебере и пострихахъ загляда; такъ хочъ бы нытку зъ покраденого знайшовъ.

Эге! Та не усюды жъ и такъ! У однимъ двори, на горыщи, на хати Денысь знайшовъ поясъ хороший, каламайковый, и показавъ його хазяинови, що тутъ зъ нымъ ходывъ. „Такъ и йе, козаче! се мій, ще батькивський поясъ; я його видавъ сынови носыты, а той положывъ у матерыну скрыню. Такъ и йе! Усе зъ скрыни забрато; шукайте, здилайте мылость, чы не знайдете ще чога!“

Тутъ вже Денысь пошле парубкивъ на хату ськаты, а самъ забира хазяйство, руки имъ звязуе, и старого, и малого—усихъ шле до волосты. Не знайшовшы тутъ бильшь ничего, йдуть у другый двирь. Тамъ вп'ять черезъ скилькы дворивъ, вп'ять знайдуть де хустку, де очипокъ, або що таке; и усе знаходыть Денысь по горыщахъ. Мабуть, пыльнийшь усихъ ськае, що нихто опричь його не знайде. Де що знайдуть, то и тамъ хазяйство до жодного забирають и пруть до волосты, и вже повну холонду натырылы и людей, и жинокъ, и дивчатъ, и малыхъ дитей.

Почалы ихъ выпытуваты, роспытуваты, зъ кожного допросъ пысаты. Зъ кожной сим'и усякъ ув-одно говорыты: „знать не знаемо! бачылы уси, що я дома не бувъ; батько ихъ не дижде,

щобъ я колы на таке скверне дило пишовъ"... Такъ уси уводынъ голосъ кажуть; никто не признаеться, ничымъ и доказуваты. „Що зъ того, що знайшлы на горыщи поясъ чый, або де плахту? Може який бездилныкъ порався, комору выкравъ, та пороскыдавъ вещи по другыхъ дворахъ щобъ на нього пени хто не звивъ!“ Такъ сказавъ Денысъ Лыскотунъ, выймаючи з-за халявы люльку... та що за чудесна була! коринькова, зъ крышечкою, и зъ миднымъ ланцюжкомъ!—„Глядитъ, щобъ кого напрасно не обыватылы“.

—Правда його, правда!—сказавъ голова, що зибравшы у жменю свою сыву бороду, сыдивъ соби мовчки, та прыдумавъ, що тутъ йому на свити робыты.—Правда, каже, выпустить людей зъ холоднои: вони невыновати; може и справди, що имъ пидкынуто. Що за розумный зъ чорта отсей Денысъ! Заразъ и догадася. Адже я и самъ додумувася и зъ старыкамы радывся, такъ никому така думка не спала на розумъ. Вже зъ правды, що голова росте, нехай соби здоровъ буде!

Погулявъ денькивъ зб два по селу Денысъ, поверховодывъ на вулицы, не одной дивчыни тасуна давъ зъ любощивъ, не одной рукавъ порвавъ, держучы, щобъ не втикала видъ його; не одно—десять навчывъ парубкивъ писень спиваты московськыхъ, що самъ попереймавъ, ходячы по усихъ усюдахъ; не одну пару розвивъ, що вже було зовсимъ хватылыся бытыся; не одинъ совить давъ голови, що робыты зъ неплатящымы общественнои, або отаманови, загадуючы пидводы на дороги; не одному хазяину помигъ плитъ городыты, скильки кипъ хлиба ципомъ збыты:—на уси руки бувъ нашъ Денысъ! Поробывшы и погулявшы такъ, вп'ять потягъ винъ на заробиткы на скильки тамъ недиль зъ свого села. И що то жалкувалы за нымъ и хазяины, и уси! а що вже дивчата, такъ миры нема!

* *
*

— Чы тоби, Трохыме, талану нема, чы хто тебе зна!—такъ казала стара Венгерыха, удова, своему сынови, що ходывъ на заробиткы ажъ у городъ и ажъ два тыжни тамъ поробывъ, та тилькы що тамъ прохарчывся, а до-дому ничего и не прынисъ.

Такъ отсе то маты, журачысь, такъ ему казала.—Уси, уси такы заробляють и усе дбають на господарство, та знай багатіють, а ты ось ніякъ не роздобудешся ни на-що, щобъ початы господаруваты, якъ и люде. Що було де-чого не багато писля батька, те потратыла, женучы тебе; думала—описля заробымо, невестка поможе. Невистка жъ ничъ и день робыть, а я звалылася соби на лыхо; треба вамъ, замисць помочи видъ мене, треба на мене робыты. Тутъ пишлы диты; хлопчыкови вже шостый годокъ, попавъ у ревызію, треба за нього зносыты; дивчаточокъ двое, робыты ще не имъ, а йисты просять, треба годуваты. Та усе жъ то дай, усе дай! А въ тебе, сыночку, одни руки,—не надасы. Та я жъ кажу, мабуть и талану нема. Люде ходять на заробиткы, або хочъ и тутъ, та усе заробляють, усе дбають; а ты, хочъ и тутъ поробышь що, хочъ де и проходишь, а усе тилькы прокормленіе наше, а щобъ по господарству прыдбаты, такъ и не кажы. Колы бъ зпомогся, хочъ яку-небудь патыку добувъ бы, то усе бъ лучче було, пишла бъ друга робота, другый и заробитокъ бувъ бы.

— Що жъ, мамо, робыты?—каже Трохымъ,—я й самъ бачу, що нема щастя ни у чимъ. Роблю, мамо, до кривавого поту и вже снагы не стае. Хазяйство, дывлячысь на мене, що я соби такой млилый та сухой, не дуже у роботу прыймають. Де тоби, кажуть, проты здорового зробыты? та й дають меншу цину проты другыхъ. Робышь щыро, не линуешся, и такы ничого таиты, часомъ зробышь и бильшь и лучче, ніжъ здоровый, а все видъ хазяина однаковисинька честь: не здужаешъ, каже, робыты. А якъ плата невелика, такъ и не стае ни на вищо; тилькы пропытуемося, а до-дому и не кажы, щобъ що прынести. Якъ бы не жинка робыла, то бъ доси ходылы бъ вы и боси и голи, и зимою бъ померзлы.

— Треба жъ, сынку, що-небудь гадаты,—казала маты.—Подывись на людей, та порадыся зъ нымы: куды бъ то питы тоби, де бъ то лучче заробляты? Попытався бъ ты у Лыскотуна: той чо-го вже не зна?—усе зна. Та й свита такы набачывся! А заробляжъ то по скилькы! Уже на що його маты: биднійша мене була; теперъ же пійды зъ нею! Одягнâ якъ мищанка. Або и винь: якъ вырядыться у празныкъ, та выйде на вулицю, такъ куды и пысарь нашъ! А грошей и усякого добра мало винъ прыносять?

Спытайся, сынку, його, нехай бы нараявъ, куды бѣ тоби пійты; або бѣ у купи зѣ нымъ пишовъ?

— Пытався його, мамо! Просывъ, щобъ узявъ мене зѣ собою; будемо, кажу, у купи робыты; якъ ты, такъ и—я, не видстану видѣ тебе.

— Що жъ винъ тоби?

— Але! якъ се почувъ, якъ вытрищывся на мене, а очи такъ и засялы, а самъ ставъ, якъ кармазынъ. Дывывся, дывывся довго на мене, а дали на-сылу зпомигся сказаты: „Якъ заробляты? Робы, каже, якъ и я, то й розжывешся. Товарыства мени не треба, шукай иншого“... И пишовъ швыдко видѣ мене. Та пи-сля сього тилькы що хочу його объ чимъ зачепыты, то винъ такъ и видходыть видѣ мене. А колы-жъ у купи де будемо, то винъ мени усе у вичи прыглядаецься, усе прыглядаецься; я щобъ до нього, то винъ заразы видѣ мене. Нехай винъ соби тямьтсья! Винъ багатый, такъ и гордый проты мене бидного. Не хочу його чипаты; буду самъ по соби. А що, мамо,—думаю ще йты у губернію: чы не буде тамъ щастя?

— Охъ, сыночку жъ, мій голубчыку! Чы близенькый же свить? Ажъ пивтораста верстовъ! На кого жъ ты насъ покынешъ? Та якъ и самъ таку даль пидешъ? Се мовъ на кинци свита!

— Вже жъ, мамо, що робыты! У-останне пиду; не буде тамъ щастя, не пиду вже никуды. Якъ буде, такъ и буде. Пидѣ лежачый каминь и вода не бижыть.

Журылася маты, плакала крипко жинка; а ничего робыты! проводылы свого Трохыма ажъ у губернію; чуты було, що тамъ збираецься ярмарокъ о Пречыстій, и бува превельченный, и усякого купця изъ усякыхъ мисць найизжае, и усякого товару навозяты, и чуты, що йе людямъ заробитокъ чымалый, якъ кому щастя выпадѣ.

Дійшовъ нашъ Трохымъ и до губерніи. Допытався, де становытсья ярмарокъ. Народу—народу! И протовпытсья не можна! Пробираецься и винъ мижъ людьмы, и самъ не зна, куды и для чого. Дума, чы не знайде такого мисця, де сыдять його братчыкы, що шукають роботы... ажъ ось хтось його сипъ за руку и каже:—Землякъ! што, работы иськаешъ, што-ли?

Трохымъ зырнувъ, ажъ то купецъ, та такый вже купецъ. што й бороду гопыть и по-панському ходыть; винъ йому швыд-

че шапку знявъ, поклонься и каже:—Ськаемо, господа купецъ, чы не пошле Богъ доброго хазяина.

— Честный ли ты чалавекъ, не бездѣлныкъ? Не линывый?

— Зроду не зробывъ ніякого худа: въ мене и думкы такой нема. А робыты будемо, якъ самы побачыте.

— Ступай же за мною.

Отъ и прививъ його до своеи кватери; а тамъ усе повозкы стоятъ, понакладувани ящыкы, коробки, и усе зъ товаромъ, и усе позапаковувани. Хазяинъ и прыказуе:—Смотри жъ, какъ прійдутъ звозчыкы зъ лошадямы, такъ пускай запрягають и везуть до моеи лавкы; воны вже знають, де вона. Ты будь прыныхъ; изъ нымы перестановите усѣ ящыкы у лавку и не атхадить видъ товару. Вота и товаришь твій.

Гляне Трохымъ на товариша, ажъ то Денысь Лыскотунъ, тилькы вже не такой бравый, якъ у своему сели бувъ; одежда на ньому старенька и не знать чымъ пидперезаный, и шапка заваляща.

— Здоровъ, брате Денысе, бувъ!—заразь одиззався до нього Трохымъ,—видкиля се ты тутъ узаявся?

— Але, видкиля! Адже ты, и зроду тутъ не бувшы, та прійшовъ; а я и часто тутъ буваю.

Тутъ скинулысь по слову; Трохымъ роспытуе, який йе заробитокъ, яка цина у день и якъ що поводиться; а Денысь мовъ и говорыты зъ нымъ не хоче; скаже слово, мовъ не йившы, та й видвертається видъ нього.

Якъ я бачу його,—дума соби Трохымъ,—такъ винъ тутечка ще й гордйшый, чымъ у насъ у сели; та, бачъ, прыкыдається, мовъ бидный, щобъ бильшу цину узяты. Не зъ чорта жъ хытрый!

Хазяинъ зрадувався, що обыдва робитныкы його та зъ одного села и прытели промижъ собою; попрыказувавъ имъ усе дило и пишовъ соби; а цины и не сказавъ, по чому платытыме Трохымови, чы у день, чы по-тыженно.

Зажурывся було Трохымъ и пыта Деныса, що робыты?—„А урагъ його матирь беры! Колы не по-нашому заплатыть, то мы й самы себе наградымо. Держысь тилькы мене та слухай, то будемъ по-викъ хлибъ йисты“.

Трохымъ здывувався трошки, таке чуючы видъ Деныса, а описля и дарма. И подумавъ соби:—Шо се винъ каже? Хто його зна!—и ставъ обходитъ обозъ.

Ажъ ось прыйшли звозчыкы зъ киньмы, позапрягались и поперевозылы товаръ до лавкы, позносылы, поскладалы; ажъ ось прыйшовъ и хазяинъ, роцытався зъ звозчыкамы, видпустывъ ихъ, зачынылы лавку и стали видбываты ящыкы и выиматы товаръ... Господы мылостывый! усе жъ то срибло та золото! Нема ничогисинько, щобъ дерев'яне, або костяне,—усе срибне-золоте, усе срибне-золоте! И ложки, и тарилкы, и ножи, и выделкы; йе й чашкы усякы по панському зроблени, и усякого товару; було багато й церковного, та усе жъ то срибне та золоте. А що кабатырокъ, а що серигъ, а що перстнивъ, — такъ мышкы понакладаты можна!

Робитныкы выймають та подають хазяину, а той усе розворочуе та разставляя... Трохымъ боится и дывытсы на товаръ, бачучы, яке воно йе усе дороге; а Денысови и нужды мало; ще якъ що, то й прыважуе на руци, мовъ сылу у ньому зна.

Хазяинъ усе найбильшь Денысови прыказуе, нижъ Трохымови, бо той понятлывйшый и моторнйшый, та такы видно, що йому и не первына, и винъ бувавъ коло такого дила; а Трохымъ що?—винъ зроду у-перше и у губернии, и на панській ярмарци, и такй товаръ бачыть, що йому и не снылось николаы; такъ винъ и торопіе, и не зна, якъ за що узятсы; такъ тымъ здається, що непроворный и непонятлывый.

Хазяинъ навчывъ Деныса, якъ замыкаты лавку нимецкымы замкамы. Тамъ таки прехымерни! И назадъ видмыкається, и натрое распадается; и хто його зна, якъ воно тамъ зроблено! Якъ не вмючы, то й не видимкнешъ и не замкнешъ. Позамыкавъ хазяинъ замкы, давъ имъ кожному по полтыннику и сказавъ, щобъ ишлы соби гуляты, куды хто хоче, а надъ вечиръ щобъ прыходылы на кватыры вечеряты.

Пишлы наши землякы скризъ по ярмарци. Такъ що жъ? До Деныса заразы и явылыся прыятелы, та усе зъ москаливъ, мабуть прыятелы його ще прежни: и здоровкаютсы зъ нымъ и роспытуютсы, де бувъ, а дали стали шептаты, та на Трохыма поглядаты, та щось про його говорыты. Съому стало страшно, винъ и видчалывъ видъ ныхъ. Пишовъ на свй базаръ, купывъ хлиба,

огиркивъ, пшеничкы, дню-дубивку; прыйшовъ на квартиру, по-полуднувавъ добре та й прылигъ, дожыдаючы хазяина. Не скоро описля прыйшовъ и Деньсь и видно було, що було трошки у головци у нього, та мерщій и лигъ спаты; и вечеряты не захотивъ, кажучы, що голова болыть.

Хазяинъ, прыйшовшы, давъ Трохьмови чарку водкы и вечеряты. И що то за добра страва була! Борщъ зъ яловычною, каша зъ саломъ, ще й печене,—чвертка бараняча. Описля усього, хазяинъ йому и каже:—Оттака тоби плата и харчъ буде по усякый день черезъ ярмарокъ; тилькы служы чесно. Завтра чуть свить иды до лавкы; выйдуть мои приказчыкы, що заставлять,—слухай якъ мене; доглядай, сыдючы биля лавкы, щобъ хто чого не потягъ; а у-ночи будете почережно зъ Денысомъ, у-купи зъ сторожамы, коло лавкы ходыты: одынь до пивночи, а другый до свита. Коны що запримитьшь або побачышь що недобре протывъ моеи лавкы, заразы скажы мени, хочъ о-пивночи розбуды. Опричъ поденной цины, я тебе й награжу за твою правду, и коны будешъ чесный.

Видъ шырого сердца Трохымъ, лягаючы спаты, помолывся Богу и подякувавъ за Його мылосердіе, що таку йому роботу по-славъ. Харчытысь не треба, харчъ добра, якои дома и на Велькдень не бува, и ще полтынныкъ по усякъ день! Десять день ярмарку,—десять полтынныкивъ: ажъ отъ п'ять карбованцивъ прынесу до-дому. Слава тоби, Господы! И тутъ же обичався служыты шыро и за хазяйськымъ добромъ вбыватысь бильшь, нижь за своимъ.

Почався ярмарокъ. Купци, пороскладавшы свій товаръ, по-видчынялы лавкы; пишлы паны сноваты. Ходяты, розглядаюты, прыциняютыся, торгуюты, купуюты. Нашъ Трохымъ надывывся на панивъ добре.

Дывлючыся на ныхъ, Трохымъ пыльно доглядався и на проходячыхъ, щобъ ишовъ своею дорогою, а щобъ не дуже у лавку на товаръ заглядавъ, бо то вже примита недоброго чоловика. Коны жъ було хто стане биля лавкы, та сюды-туды розгляда, то Трохымъ—безъ соромы казка—такого було и прожене, бо такый стоить и буцимъ-то и ничего; якъ же побачывъ, що сторожи куды задывылысь, то тутъ винъ потягъ, що блыжче, а самъ шмыгнувъ дальше. За такимъ Трохымъ бильшь усього пылнувавъ; а Денысь ни трохы, бо йому николы було. Частисинько, якъ

тильки що до лавки паны поназбираються, то тутъ де и возьмутся и москали, и цыганы, и жыды, та усе до Деныса, и видведуть його геть, и усе зъ нымъ шопотять и довгенько базикають.

Трохымъ було и спыта його, що то за люде и чога вони до нього ходять? то ажъ посупыться Денысь, та ажъ зъ серцемъ скаже:—Чого ты за другумы прыглядаешся? Знай себе; я за тобою не прымичаю,—не дывысь и ты за мною! То мои стародавни знакоми, я зъ ными служывъ по городахъ.

А де имъ у городи служыты де, що були уси таки обшарпани, обирвани, що гидко було на ныхъ и дывыться!

Разъ пидйшла цыганка, та препаршыва соби на лыхо, мовъ старецъ. Идучы побияла лавкы, и моргнула на Деныса; той зъ нею, та у кутокъ, и давай соби щось шептаты. Трохымъ наглядавъ ихъ довго и щось у нього у животи тьохнуло, чуючы щось не добре. Поговорывшы соби, цыганка й пишла. Денысь окроме соби сыдивъ-сыдивъ, та й прыйшовъ до Трохыма, та подывывшысь на нього довгенько, и каже:

— Биднисть твоя велика, та не вміешъ, якъ зъ нею справытись. Щыро служышь соби на лыхо. А на-врядъ те хазяинъ дасть, що ты бъ заробывъ!

— Якъ ты його заробышь бильшь?—сказавъ Трохымъ.—Адже тутъ и плата добра, и работа не важка; а усе бильшь не можна заробыты.

— Можна.

— А якъ, скажы?

— Потурай тоби... А скажы мени, Трохыме, такъ, по правди: чы пыльно служышь хазяину?

— А якъ же и служыты, якъ не зъ усею щыристю? Сказано: нанявся—продався! Я хазяйськои пылыны не хочу, и колы бачывъ бы, що й ридный братъ мій не думае объ хазяйськимъ добри и занапаша його, то я бъ и на брата выявывъ.

— Сполать тоби, Трохыме!—сказавъ йому Денысь, та й вдарывъ його злегенька по плечи.—Такъ и по-викъ служы; розбагатіешъ!—и видвернувсь видъ нього, а Трохымъ и замитывъ, що винь, видвернувшысь видъ нього, усмихається.

— Що отсе сталося зъ нашымъ Денысомъ?—дума соби Трохымъ.—Але винь тутъ соби другый, нижъ у нашому сели.

Такъ соби сыдыть, думаячы про се, ажъ ось вп'ять та жъ такы цыганка йде мимо лавкы, а Денысь пидйшовъ до неи

и каже:—Дурный! йому и не говоры. Мы и самы зробымо.

А Трохымъ се й чуе. Цыганка соби и пишла. Стало смеркаться. Прыказчыкы почалы розиходыться: хто у театру, хто у баню, хто... а катъ ихъ зна, куды иншый пишовъ! Останний попрыбировавъ, выйшовъ и каже Денысови, якъ и по всякъ вечерь бувало: „замкны лавку и подай сюды ключи“. Денысь зачыня, прыклада замкы, зкручуе; иншый тугый, такъ ажъ кречче, прытягаючы та крутячы. Зовсимъ; отдавъ ключи; прыказчыкъ пишовъ; Денысь шось видвернувся, а Трохымъ тыхисинько, крадькома помацавъ замкы... Що за не добра маты? Хочь-бы тоби одынъ замкнутый! Уси тры высять; а Денысь же довго сылку-вався, замыкаючы ихъ. Такъ такый-то Денысь!

Тилькы шо такъ соби Трохымъ дума, ажъ ось Денысь и каже: „йды жъ, товаришу, на кватырю, та вынось швядче вечерыты, та лягай спаты. Або знаешъ шо? Тамъ душно; я пробуду усю ничъ на калавури; не прыходь зъ пивночи; спы соби. Однаково мени спаты не хочеться,—прокалавурю самъ усю ничъ“.

— Ось шо воно означа! Трывай же!—подумаваъ соби Трохымъ и пишовъ тихою ступою, покы спершу; якъ же зайшовъ, шо вже Денысь його не бачыть, такъ тутъ вже ничего робыты: ставъ пидбигцемъ поспишаты, та мерщій до хазяина. Якъ на те, хазяинъ дома и, наклывавшы гостей, поштуе ихъ чаемъ. Тутъ Трохымъ, увійшовшы, прямо и росказавъ йому усе, якъ винъ за Денысомъ запрымитывъ, якъ шо робылось, и якъ винъ, буцимъ то, лавку замкнувъ, а його видтиль видпроторывъ.

Хазяинъ, почувшы усе, спершу було злякався такъ, шо ажъ поблидъ; дали ставъ дякуваты Трохымови, шо винъ такый вирный и пиднись йому ажъ дви чашкы чею, солодкого та пресо-лодкого, усе такы дякуючы за його правду и чесную душу. А тутъ же мерщій пославъ знайти прыказчыка зъ ключама. Насылу десь-то його знайшлы. Хазяинъ выхопывъ ключи, засвितывъ лыхтарь, та сившы на дрожкы—мерщій до лавкы.

Пидбигъ, оглядивъ, ажъ такъ и йе: ни одынъ замокъ не замкнутый! Почавъ клыкаты Деныса, а Деныса и духу нема!

Мабуть, шо винъ и сыдивъ усе биля лавкы, та якъ побачывъ хазяина зъ лыхтаремъ,—догадався, шо се шось не даромъ, такъ и прытаився тутъ де, и не озывався, дожыдаючы, шо зъ того буде.

Хазяинъ ускочывъ у лавку... Слава тобі, Господы,—усе циле, усє благополучно! Злодій ще не почынавъ поратыся. Мабуть, дождывавъ глухой пивночи. Позамыкавшы уже самъ уси замкы, якъ слидовало, тутъ же изъ стороживъ нанявъ двоухъ, щобъ видъ його лавкы не видходылы черезъ усю ничъ, и вернувся на кватырю.

И що то вже дякувавъ Трохымови! Ажъ поцилувавъ його, що видвивъ видъ нього таку биду и заздалегидь сказавъ про таку напастъ. Дали вынявъ цилкового, и давъ йому, и каже: „не по полтынныку на день буду тобі даваты, а видъ сьогодня по цилковому. Одпускатыму—награжду, какъ самъ знаю за то, що ты йєсть чесный чоловикъ. Старайся и упередъ; що зами-тышь, що почуєшь,—заразь мени сказуй! Теперь не ходы до лавкы, щобъ тотъ бездилныкъ не зробывъ тобі якого худа. Тамъ йє калавурни“.

Якъ же почулы у-ранци, ще ажъ тры лавкы обикрадено, такъ тоди хазяинъ ще бильшь дякувавъ Трохымови, що остеригъ його. „Було бъ, каже, се и мени. Тамъ же, хочъ и багато узято, та не на вєлыку суму, а у мене хочъ бы и не багато чого потягнувъ, такъ усє бъ тысячивъ на яки десяткы.“

Трохымъ такъ такы и думавъ, що зъ злодіямы певно бувъ Дєнысь. „Господы мылостывый!-- дума соби,—якъ то швыдко чоловикъ розледачивъ! Який бувъ бравый парєнь, такъ що луччого його и не треба, а теперь зовсимъ збездилнычався!“ И писля тїєи ночи, винъ його и не побачывъ вже.

Разъ сыдыть Трохымъ бия лавкы, дывыться: ведуть рєштантивъ; и попереду, и позаду ихъ саладты зъ оружжамы. Прыглядається Трохымъ, ажъ мижъ нымы йде и Дєнысь.—Дождывсь чєсты!—подумавъ Трохымъ, и стало йому жалко земляка. Пидбигъ швыдєнько и подавъ йому, що тамъ лучылось, на його заключение. Що жъ Дєнысь?—глянувъ быстро, бачыть, що се Трохымъ,—якъ заскрыгоче зубамы, а очи мовъ запалалы; якъ кыне ту мылостыню гєть, и сказавъ:—Щобъ було ты лучче пропавъ, нижъ мене бачыты у такій нарузи!—и пишовъ соби, не оглядаючысь.

Росказавъ се Трохымъ хазяинози, а винъ и каже:—Перєловылы тыхъ усихъ, што лавкы обокралы, узялы и нашого Дєныса. На нього доказують, што онъ зъ нымы за одно и хотѣль навєсты на мою лавку, такъ онъ ни у чомъ не признається.

Покинчалы ярмарокъ. Рощыталыся уси; хазяинъ рощытавъ и Трохыма, и, на усякий день даючы йому по цилковому, пры

прощанни давъ йому ажъ сто рубливъ и каже:—Озьмы, Трохымушка! Ты мнѣ на десятки тысячей спасъ; благодарствую тебѣ.

Отъ уже Трохымъ зрадувався! Та и якъ же пакъ! Скильки винъ грошей прынесе до-дому! Зроду не зароблявъ по стилькы Спасыби, що хазяинъ давъ золотымы, такъ ихъ можна такъ заховаты, що не загублю и ниhto не прымитыть, що въ мене вони йе; цилкови окроме положу.—Отъ, узаявши золоти, позашывавъ у онучу; а срибни, яки булы, цилкови, и полтынныкы, и милочь усяку та позашывавъ у полусвыти, такъ що и пизнаты не можна було, що йе пры ньому гроши.

Зибравшысь, такъ и пишовъ зъ губернии и не куды жъ, якъ прямо до-дому.—Чого вже по другихъ мисцяхъ ходыты?—дума соби, дорогою йдучы.—Спасыби Богу, заробывъ добре; буде зъ насъ зо всихъ. Заразъ куплю шкапу, справлю визъ, и пишовъ луччий заробитокъ, нижъ видъ пишого! Жинци накуплю льону, нехай пряде; нехай наймычку найме: удвохъ бильшь нароблять. Матери буду усього постачаты, чого забажя! Нехай, колы доси бидкалась, нехай на старости у роскоши поживе. Диточокъ прыодягну; на зиму дровецъ роздобуду и усього прыдбаю, и будемо жыты, гадкы не маючы...

Сердешный!

Иде винъ такъ соби, йде, поспишаючы до-дому, щобъ радисть имъ прынести, що Богъ щастя давъ... и вже верстовъ зъ п'ятдесять зосталося йты до села свого... якъ зыркъ! доганя його... хто жъ? —Денъсь! Якъ уздривъ його Трохымъ, такъ руки и ноги опустылыся, и у жывоти похолонуло, сердце такъ и трипочеться, и душа щось недобре почула. Не зйтысь зъ нымъ не можна: по одной дорози йдуть. Питы швыдче, щобъ не нагнавъ, покы до села, а у сели можна пересыдитъ день, покы винъ далеко зайде; такъ Трохымъ бо, стилькы пройшовшы, вже прытомывся, и якъ бы не поспишавъ, Денъсь його нажене, бо винъ здоровыйшы и прывышный бильшь ходыты.

Бачыть Трохымъ, що ничего робыты, подумавъ:—Щожъ? Божа воля! небуду зъ нымъ иты: буду соби окроме держатись; буду прыставаты, не поспишаючы зъ нымъ; то винъ и видвяжется видъ мене!

Иде-йде, якъ ось Денъсь и наздогнавъ його; вдарывъ по плечахъ и каже:

— Здоровъ, товаришу! Не ртикъ видъ мене?

— Здоровъ, Денысь! де се ты взявся?

— А ты думавъ, що Денысь вже ставъ бездилныкомъ, пиде на каторгу; такъ отсе швидче бижышь до-дому розказаты про мене, що я попався!

— Господь зъ тобою! Яка мени нужда до тебе? Я й самъ жалкувавъ, побачывшы тебе у такой нужди.

— Жалкувавъ? ты?

— Далеби, що жалкувавъ. Ни ты мени ничего, ни я тоби николя; такъ чого жъ намъ? Скажы мени на мылость, якъ ты выкрутывся?

Тутъ Денысь такъ глянувъ на Трохыма, що у того уси жыжкы задрижало и у души похолонуло. Дали и каже:

— Выкрутывся? Коля жъ на мене напрасно сказало! хйба не бува на чоловика наговоривъ?

— Якъ то безъ того! Ты жъ мене повесельвъ, що ты не бувъ зъ нымы.

— Хйба жъ я злодйяка якый? Га?—гризно крыкнувъ на нього Денысь.

— Та хто про тебе таке дума? Зглянься на Бога!

И замовкы обыдва, и мовчать, и йдутъ укупы.

Геть-геть Денысь вп'ять и одизвався до Трохыма, та такымъ страшнымъ голосомъ, неначе зовсимъ не винъ:

— Ты думаешъ, що я черезъ твои замкы пропавъ?

— Черезъ яки замкы?

— Черезъ таки, що думаешъ, я ничего и не знаю?

— Богъ зъ тобою! Я тилькы чувъ про си замкы, та й забувъ заразы.

— Забувъ?! Забудешъ и справди.—И вп'ять замовкы.

Йдучы такъ довгенько, переходылы черезъ невелике село. Трохымъ тутъ мавъ знакомого и хотивъ було зайти видпочыты. „Не треба сього!“ вже крыкнувъ на нього Денысь, а плохенький Трохымъ и послухавъ його, боячысь, що якъ винъ бувъ протывъ нього у-трое здоровйшый, такъ щобъ не зробывъ якого худа. Такъ думавъ соби Трохымъ: „Не буду його сердыты; буду пиддаваться, нехай вередуе, ажъ помы до своихъ мисць дйду; тоди выкручусь видъ нього“.

Перейшовшы те село, Денысь звернувъ зъ дороги геть пидъ лисокъ и Трохыма поклыкавъ за собою.

— Оттутъ видпочынемо!—сказавъ сидаючы Денысь пидъ грушу.—Давай, чы йе що въ тебе? такъ пообидаемо, або пополуднуемо.

— А шо въ мене йе?—сказавъ Трохымъ и доставъ изъ торбынкы хлиба, тарани скильки та огирочкивъ.

Денысь доставъ из-за халявы нижъ престрашенный. Трохымъ, якъ побачывъ його, такъ морозомъ обдало. Денысь розпорядкуе, мовъ самъ усе прыдбавъ: хлиба видризавъ соби попереду, а дали ткнувъ шматокъ и Трохымови. Тежъ и тарани соби луччою узявъ, а де шо и огиркивъ кынувъ, мовъ собаки, Трохымови. Сей усе терпыть и мовчыть, та дума: „Донесы мене тилькы, Господы, до-дому! Цуръ тоби и зовсимъ! знаты тебе не хочу!“

— Знаешъ шо, пане-брате?—найившысь, ставъ казаты Денысь—Цуръ йому у день иты. Будемо у день виддыхаты: бачъ, якъ душно! Ничью бильшь пройдемо, и дальше станемо. Якъ отсе видпочынемо, а вечеркомъ зорею, та холодкомъ ничью мотнемось, такъ мы писля завтра и дома будемо. Лягай та спочывай, поky до вечера.

Ляглы хлопци. Заснули добре. Надъ захидъ сонця прокынулысь, пополуднувалы—и усе такы Трохымовою харчи—и пишы.

— У тебе, бачу, и нема ничего для дороги?—спытавъ Трохымъ.

— А де я у чорта шо озьму? Колы шо й заробывъ, було, чо-го трохы, такъ истрясь, у тимъ анахтемськимъ острози сыдившы; а заробыты бильшь ты не давъ. А було бъ и на твою долю. Гадкы бъ не мавъ!

— Ты мени, Денысе, на вдывовыжу! Чы такыи же ты бувъ у насъ у сели? Се ты, ходывшы по усихъ усюдахъ, набрався такого духу!

— Цыть, мовчы, не твое дило!

И замовкы, и йдутъ.

Черезъ скильки тамъ пройшовшы, вже Денысь вп'ять и обизвався: „А шо, товаришу? Попередъ усього жинци роскажешъ, а тамъ и до голсвы пидешъ, и по усьому селу будешъ проповидуваты, якъ Денысь Лыскотунъ хотивъ лавку обикрасты, и якъ ты остеригъ хазяина, и якъ Деныса зъ острога пидъ калавуромъ водылы къ допросу“.

— Ни, Денысе! не знаешъ ты мене. Се страшне дило, щобъ про кого таке розказуваты. Нехай тебе Богъ у симъ дили простыть; а ты покаешся и покынешъ скверне таке дило. Що жъ? спиткнувся, та й скаменувся. А розказуваты не мое дило. Не тилькы жинци—я й самъ молю Бога, щобъ я забувъ про се; бо, кажу, ты покаешся.

— А як-же? Вистыме дило, що покаюсь. Такъ и почну молебни найматы. Такъ грошей бо нема, не добудься; хиба ты мени дасы? А що, Трохыме! Скажи по правди: багато тоби хазяинь давъ за те, що ты про замкы йому об'являвъ?

— Та не я жъ то об'являвъ; винъ самъ, дознався.

— Та якъ соби тамъ знаешъ, а вже, певне, давъ такы що небудь.

— Давъ награжденія, видпускаючы, цилковыхъ зъ пару.

— Та заробитныхъ. Такъ скильки несешъ до дому?

— Хто його зна!—казавъ Трохымъ, а самъ такъ и трусыться, боиться; бо ничъ, ихъ двое и Денысь здоровійшый його—Я такы гараздъ и не личывъ; зложывъ, та й пишовъ.

— Мабуть багато, що никола було й переличыты? Чы подилимося жъ зо мною?

— Щобъ то якъ?

— Такъ якъ дилаться, пополамъ. Чы, може, уси виддасы? Отъ сполать бы парень бувъ, якъ бы уси виддавъ!

— Що се ты, Денысе, говоришь?—ледве вже промовывъ Трохымъ, бачучы, до чого вже дило доходитъ.

— Та ну, цуръ тоби и зъ твоими гришмы, що, мабуть, у тебе ихъ до сына, що такъ злякався. Ты ще й се розкажешъ, що я дорогою мавъ тебе обидраты.

— Та здилай мылость, не думай такъ про мене, Денысе! Я тоби казавъ, що никому не скажу, и побожусь усимъ, и запрысягну.

— А ну, побожысь.

И Трохымъ почавъ божытыся такъ, що ажъ страшно було слухаты.

— А запрысягни!—каже Денысь и подавъ йому жменю земли,—з'йижь отсю усю.

Трохымъ, якъ зъ шырымъ сердцемъ, не боячысь ничего, и думаючы такы, щобъ никому ни слова не розказаты, з'йивъ жменю земли, усе потрохы ковтаючы.

— Ну такъ, теперь товаришъ. Теперь певенъ и я.

Оттакъ-то Денысь усе зайидався зъ Трохымомъ. Чого небудь, то й прыв'яжеться; Трохымъ же, якъ бувъ соби плохій-шый, то й усе подавався и такы не безъ того, що й боявся його, щобъ чого не зробывъ йому худого.

Тутъ ишли ничъ; ранкомъ скилькы пройшлы, тутъ сонечко ще не дуже и пиднялося, а вже стало крпико пекты, то вони звернули у лисокъ, та й полягали спочываты.

Якъ пиднялося сонечко, що то вже жарыло! Ни витерь не дыгне и нищо не колышетъся, такъ такъ, що ледве дыхаты можна. Наши хлопци хочъ и заснулы було, такъ не можна ніякъ и улежаты! Якъ прыпече сонце, такъ мисця не знайдуть. На взлисси сонце йе, жарыть; такъ вони зайдуть у гушню, такъ тамъ ще й гиршъ: ни видкиль прохолоды ніякои, тилькы що зверху палыть, и малесенькый витерець не проходыть. Знайшлы воду, не видипються; тяжко вже имъ и дыхаты! Выкопають коженъ соби ямку; прыляже туды, то трохы йому и лекше, можна холодомъ трошки дыхнуты. Зоґріються и тутъ, переходять на друге мисце; та такъ выморылысь, такъ знемогылысь, що нездужають и поворухнутыся. Цилисинькый день ни хмарыночки жъ то.

Ажъ ось дуже къ вечеру жара затыхла трохы; товариши наши пиднялысь, здыхнулы слободнійшъ, пойлы чого було и пишы.

— Якъ не полинуемося,—каже Трохымъ,—то свитомъ и дома будемо. Видъ сього лиску до нашего села тилькы двадцять верстовъ.

— И велія мылость, що будемо,—сказавъ Денысь:—тилькы не видставай; ты усе прыстаешъ. Поспишай.

Отъ якъ идуць, и верстовъ симъ учыстылы, зъ полудня стала показуватыся мовъ стина чорна; дали видъ неи стали виддилятыся, мовъ клубкы, густіи хмары зъ золотымы, видъ сонця, кругамы. Клубы в'ються, до-купы збираються, и стина усе выщенько пидбираеться. Сонечко зі тучу сховалось зрани и птыця стала збиратыся и чогось жде на себе. Самчыкы зывають самочокъ и, якъ можна, спишаты, у кого йе диточки, такъ до ныхъ; а котори соби гулящи, такъ полетилы ховатыся. Де дали, де дали—усе стыха́, ни травка не колышетъся, усе чо-

гось жде велького, страшного! Дали стало и гуготиты далеко-далеко, мовъ клекоче море, або гуде велькый витерь з-далеку, або сыла велька людей найизжа, що ще з-далеку земля пидъ киньмы стугонуть. Блыскавка одна тилькы и показується, а сонечко зовсимъ зайшло; хмары спустились, такъ и не видно ничего.

— А шо будемо робыты?—ставъ казаты Денысь;—якъ мы пидемо? Скоро зовсимъ буде темно. Страшно безъ дороги йты.

— Ажъ онъ маячыть лисокъ!—сказавъ Трохымъ,—поспишаймо туды.

— Де лисокъ? Я ни його, и ничего не бачу.

— Онъ, якъ блысне блыскавка, такъ видъ дороги на праву руку. Ходимъ мерщій; усе темнійше становыться.

Воны поспишають. Пиднялася и стена. Стало зовсимъ темно. Покры не блысне, то ничогисинько и не бачать передъ собою. Стена густа, чорна, страшна надвынула и простяглася видъ сходу до заходу сонця, и изъ усихъ мисць блыскавка знай блыска. Гримъ гуде зъ перельвомъ, мовъ де по горахъ вельчезне каминня качають, и инше, мовъ упаде, стукне, та й замовкне... а тутъ луна и загрохотыть по усьому небу, по усихъ куткахъ сіеи велькой хмары. Замовкне жъ гримъ, такъ чуты шось гуде, клекоче, бурлыть страшнійше самого грому!... А блыскавка безперестанно! И якъ блысне, такъ писля неи ще гиршъ ничего не видно.

— А де ты, Трохыме? — казавъ дрижачы Денысь.—Озымы мене за руку, та веды, я швыдко впаду. Нигъ не пидволочу.

— Держысь за мене,—каже Трохымъ.—Тутъ вже недалечко. Онъ видъ блыскавки видно.

— Та я бо сіеи блыскавки боюсь. Охъ колы бъ швыдче до лису!... Бачъ, яка страсть иде! Ось и дощкы... Ой, швыдче, швыдче, поспишай.

Зовсимъ повысь йому на руки Денысь; и Трохымъ самъ утомывся, и його волоче; черезъ вельку сылу дотащывъ його пидъ густе дерево, положывъ и самъ звалывся...

Тутъ же и уся туча надвынула якъ разъ надъ той лисъ и усюды небо покрыла, якъ саме чорне сукно; хочъ скильки хочъ дывыся,—ничого передъ собою не побачышь ніякъ! Заревила престрашенна буря: шумыть пидъ небесамы, носыться по поли,

спирається у лись, пре його, мовъ зъ мисця хоче його зпы-хнуты и зомняты овси; гиллякы трищать, ламаються, падають... Тутъ щось страшно загуло, ажъ свитыть на увесь лись, гримъ покрыло... и разомъ гепъ!... впало, ажъ земля здригнула!... А тутъ гримъ якъ загремотыть, и вп'ять земля задрижала!... а тутъ вп'ять такой же свысть и шумъ, и вп'ять щось то впало, затрищало!... То буря порається... викови дубы валя, мовъ пруття! Якъ же хлыне дощъ и вже не йде, а лье: по лиси шумыть, зъ горы бижыть ричкамы, клекоче... и видъ неи, и видъ бури, що бушуе, и видъ грому, що такъ и розрывается надъ головамы, шумъ такой и грохотъ, що страшно и згадаты!... А тутъ блыскавка червонымъ огнемъ очи заслипля!... Именно претставленіе свиту!

Денысь не улежыть, не усыдыть, и не постоить на одному мисци. Ходыть, перебига з-пидъ одного дерева пидъ друге: руки ломыть, самъ себе не тямыть!...

— Трохыме, Трохыме! Ты спышь, не боишься ничего!—такъ голосно зъ остраху сказавъ винъ.

— Ни, я не сплю. та й не боюсь ничего.

— Гримъ убье!

— Воля Божа. Я се знаю, та хочъ и лежу, та молюсь Богу.

— Хиба жъ винъ и помылуе, якъ йому молытаться?... Ухъ якъ затрищало у лиси вп'ять!...

— Помылуе, тилькы покайся...

— Якъ покаяться такому гришныку? Якъ мене Богъ може простыты?

— А що жъ? Кайся видъ шырого сердца; твои грихы не яки велики! ты такъ гришенъ, якъ и усякъ чоло... Господы! Що се?

Тутъ вони впалы обыдва на вколишкы!...

Огненна стрила проризала усе небо и, якъ окомъ моргнуты, вдарыла у те саме дерево, пидъ которымъ попереду стоявъ Денысь и отсе прыйшовъ до Трохыма. Дерево превысоченне було; його такъ до половины у дрибну щепу розбыло и уси гилля стерло и змяло, такъ що и слиду ихъ не зосталось

На-сылу пиднявся Денысь; а се видъ ныхъ, де вони стоялы, тежъ пидъ деревомъ, було не бильшь, якъ саженивъ зъ десятокъ.

Очунявшы трохы, ухопывъ Трохыма за руки и ставъ прохаты:—ходимъ, ходимъ видсила! тутъ насъ Богъ побье!

— Куды жъ мы заховаемось?—каже йому Трохымъ.—Бачъ, яке лыхо по усьому лиси? Отто гримъ запалывъ дерево; бачъ, горыть? Адже и далеко видъ насъ, та й по усьому лиси така халепа!

— Ой, страшно, страшно! А то хто сыдыть та дывыться на мене?

— Богъ зъ тобою! нема никого. Мольсь лучче Богу.

— Мене и Богъ не помылуе! Ты думаешъ, я такой?... Охъ, лыце запалыло!

— Помылуе, мольсь, кажю, та кайся.

— Де вже мени покаяться? Я той, що васъ обкрадавъ... не було другого злодія у сели... се мое дило! Мене пидводылы други... Я обкрадавъ васъ усихъ... передававъ цыганамъ, москалямъ... бравъ гроши, та багативъ... лавкы обикравъ... вывертився! Хотивъ и тебе такъ, якъ оттого, що сыдыть и дывыться гризно на мене.. Такъ казавъ, не тямлячы ничего, Денысь, и бьучы себе у груди кулаччямъ.

Тутъ разомъ якъ осяе ихъ блискавка, якъ хрясне гримъ, мовъ небо на ныхъ впало!... обыдва впалы нечуственно. Трохымъ, пидплывшы водою видъ дощу, трошкы очумався, бачыть: Денысь бига коло нього, руки лама, блидый якъ смерть и, не тямлячы самъ себе, крычыть:—Я не тилькы злодій, я й душо-губець! заризавъ ныщого ... мавъ грошей у нього знайты... одержу свою закравывъ... а винъ он-де сварыться. Господы! и ты мене не помылуешъ?

И ставъ бигаты, якъ не пры своему уми. Спомигся трошкы Трохымъ, пиднявся на ноги, ставъ його розговорюваты, щобъ прыйшовъ до пам'яты.

— Ни,—крычыть Денысь,—мени Богъ смерть дастъ... мене гримъ убье... Я злодій!... я прыкыдався добрымъ, на другихъ пеню зводывъ, тебе мавъ заризаты, щобъ ты про лавку у сели не росказавъ... теперъ кажы. Ось-ось мене Богъ вбье; роскажы усимъ, який я.

— Та Богъ зъ тобою, Денысе, що се ты думаешъ? поvirь не мени—Богу святому, що якъ я побожывся, такъ и нѣ збрешу: буду держатись присягы, и тебе не попрекну ни у чимъ.

Тутъ же Трохымъ його розважуе, а тутъ гримъ такъ и рокотыть, а блискавка ажъ очи палыть! Якъ стукне, якъ грякне, якъ лясне, якъ затрищатъ дубы, якъ запала де верхъ деревныны

якои, якъ шарахнуть гилля,—тутъ Денысь и стане безтямный, и вп'ять свое розказуе, що винъ душогубецъ, злодій, прыкыдався добрымъ и усе такє. Дали прыставляється йому старецъ, що сварыться на нього; и винъ почне розказуваты, якъ убывъ його, и усе каже Трохымови:—усимъ, усимъ се розкажы: нехай бережуться мене.

Гремивъ, торохтивъ гримъ, дали ставъ стыхаты, бо туча вже перейшла. Затыхъ и дощыкъ; тилькы блыскавка не давала ничего розглядиты; дали и та усе потрошку, усе тыхше, усе менше, дали вже блыска тилькы здалеку.

Роздывывая Трохымъ, ажъ вже стало на свить займатысь.

— Ходимъ,—каже,—Денысе! вже мы недалечко видъ свого села. Ходимъ швыдче.

— Братику Трохыме!—каже Денысь, не сходячы зъ мисця боюсь ворухнутысь! Усе мени чується гримъ, усе мени бачыться той анахтемський старецъ!... Трохымочку, голубчыку! Не розказуй никому ничего!

Вп'ять Трохымови треба божыться; сякъ-такъ розговорывъ його, пишлы.

Що досвиткомъ, що вже й сонечко зійшло, йдуть и усе поспышають. Денысь черезъ усю дорогу хочъ бы пару зъ усть пустывъ, усе задумавшысь иде; дали якъ крыкне:—А лучче бъ мене гримъ убывъ!

— Богъ-зна що ты спомынаешъ!—сказавъ Трохымъ и глянувъ на Деныса, та ажъ злякався: очи якъ жаръ горять, и самъ розлютованый, мовъ зверъ який. А усе розговорюе його:—Будь веселенький, — каже:—вже тилькы п'ять верстовъ зосталося; се вже наше поле.

— Тилькы п'ять верстовъ? Тилькы не видно, якъ зъ кымъ небудъ повстричаемся, и мене виддасы? Пропадай же ты одынь!— Та зъ сымъ словомъ и повалывъ Трохыма, и насивъ його.

— Богъ зна... що ты... Денысе, робышь!—сказавъ, стогнучы, Трохымъ пидъ Денысомъ; дали ставъ просытысь:—пусты мене, братику, голубчыку, соколыку! Йей-вельке слово, никому ничего не скажу! Возьмы соби мои уси гроши, що тутъ зо мною, тилькы не губы души своей и моеи! Не сыроты моихъ диточокъ, не вбывай за живота жинкы; на кого моя старенька матинка зстанеться? Братикомъ, батькомъ риднымъ буду тебе ци-

луй викъ зваты! Не дай мени безъ покаянія вмерты! Дай же мени хоть часыночку Богу помолытись!..

— Помолышся и на тимъ свити!—лютуючы, якъ звить, казавъ Денысь, одною рукою держучы руки Трохымови и колиномъ його надавывши, а другою рукою достаючи из-за халявы нижъ свій; такъ якъ ни поспиша, не справытсья однією рукою. А Трохымъ знай просытсья; зитхнувъ и каже:—Господы мылостывый!.. Не несе Богъ никого, щобъ хто свидителемъ бувъ моеи безвынної смерты!—Тутъ пидкотылося перекотыполе видъ витру и до самого його. Винъ глянувъ жалибно, та й каже:—нехай се перекотыполе буде свидителемъ, що ты мене безвынно погубляешъ!...

— Нехай свидительствуе, скільки хоче! Знавъ же, на кого и послатысь!—казавъ регочучы Денысь и рознимаючи нижъ зубами,—той нижъ, якимъ усю дорогу краявъ Трохымивъ хлибъ и пропытувався.

— Господы милостывый! прыймы мою душу!... Жиночка.... диточки.... тату....

Денысь змахнувъ рукою.... хотивъ щось регочучы сказа-ты....такъ Ангелъ Божый, щобъ не даты йому у сей часъ насміятсь, хлынувъ йому у ротъ братовою крив'ю и, прынявшы душу безвынного праведныка, понисъ ии прямо на небеса.

* *
*

Прыбиглы двое пастухивъ видъ череды и об'явылы голови, що у такимъ и такимъ мисци лежить заризаний чоловикъ; а хто, вони зъ ляку не роздывылысь. Голова заразъ самыхъ надежныхъ людей пославъ, щобъ била того заризаного калавурылы, и щобъ ни самы до нього не пидходили, и никого не допускали; а стане хто нав'язуватысь, або що такее робыты, або казаты, то його, якъ пидозреного, узять и до волосты прывесты. Тутъ же напысалы лепортъ до земського суда объ такимъ случаи, що „скоропостыжно вмершый заризаний чоловикъ, по имени и прозванію неизвистный, лежить благополучно на тимъ самимъ мисти, де його смерть постыгла.“

Де-яки зъ хазяйства пишлы зъ села на заробиткы и ще не поверталысь до-дому, та жинкы ихъ и ничего, и нужды нема. Трохымова жъ жинка и маты... що то! почувшы объ симъ, въ одынь голось крыкнулы:—Охъ, лышечко! Се жъ Трохымъ, певно Трохымъ!—и задалегидь стали голосыты. Сердце звистку подало!

Що то вже вони просылы голову, щобъ подозволявъ питы оглядиты и, колы винъ, такъ хорошенько його обмыты и вбаты, а колы можна, и до-дому привезты—звисно, жиноче дило: вони не знають порядку. Голова—и не дай, Боже, никому и пидступыты, крипко-на-крипко запретывъ, покы судъ не выйде и не розвяже йому рукъ!

Ажъ ось, на другый день яввся въ село и Денысь. Та що то одягный! Ище лучче усе соби посправлявъ, у чимъ попереду ходывъ. Веселый, говорлывый, жартуе зъ усима, кого пострича. Бачыть, що люде зиходяться усе до волосты, и винъ туды. Йому й розказують, що знайшлы заризаного; а винъ заразъ и не втерпивъ и пытається:—що жъ його жинка та маты кажуть?

— Чый?—дывуючысь пыта його голова.

— Адже вы... чы хто-пакъ казавъ?... що, кажуть, то Трохымъ?

— Ще не звисно и ништо зъ насъ объ тимъ и не думавъ, не те, що казаты. Чы мало ихъ повыходыло зъ села на заробиткы? Може ще и не нашъ.

— Хто не йесть, нехай соби лежыть, покы зведемо,—сказавъ, сміючысь, Денысь.—А хто заризавъ, свидители скажуть.

Де-яки молодци тутъ булы, та ажъ зареготалысь и кажуть:—О, щобъ тебе зъ Денысомъ! Вже хочъ що, а латку й прыставыть. Де жъ такы у чыстому поли свидители? Вже колы порався, такъ самъ-на-самъ...

Ажъ ось дзвонкъ. Самъ справныкъ прыбигъ, и заразъ крыкнувъ:—Гдѣ мертвое тѣло?

— На мисци, ваше благородіе!—одвить давъ голова.

-- Пысарь! отbery понятыхъ чесныхъ людей, возьмы зъ нихъ прысягу и веды до тѣла; я сейчасъ буду. Голова! иды за мной.

Увившы голову у хату, защипнувся и ставъ його роспытуваты, чы нема на кого якого сумниння, хто що казавъ пры сьому дили.

Голова, якъ мавъ Деныса за чесного, то и не сказавъ, якъ винъ було проговорывся, и не забрызкавъ його. Такъ и зосталося.

Пид'йихавъ и ликаръ; запрысягли и поняти. Справныкъ побачывъ миждъ нымы Деныса и каже:—Зачымъ же въ понятыи та

такого молодого парня поставылы? Тутъ надобно добросовистныхъ старыковъ.

— Се, ваше благородіе,—казавъ голова,—хочъ и молодъ чоловікъ, а у насъ зъ старыкивъ нема такого розумного, розсудлывого, понятлывого, и якъ то усе умно розбере!

Се жъ голова казавъ справныкови тыхенько, самъ усе поглядаючи на Деныса, а той и бачыть. Якъ же справныкъ, почувшы се видъ головы, сказавъ голосно, и соби дывлючысь на Деныса:—Харашо, подавай його сюда!—то сее почувшы, Денысь крипко поблидъ, а справныкъ и запрымитывъ и буцимъ и ничего.

Зибралысь уси до мисця, де лежало тило; справныкъ веливъ понятымъ свідительствоваты, чы нема боевыхъ знакивъ? — Та нема!—гукнувъ Денысь, здалеку стоячы.—Де вони будуть? Тутъ разомъ ризонуто ножемъ, та й аминь!

Справныкъ замитывъ и се, и мовчыть.

Оглядаючи знайшлы, що полы у святи на кинцяхъ повиризувани, и якъ бия того знайшлы гывенычокъ, такъ и догадалысь, що у святи булы гроши, та вынято. Якъ же роззулы чоботы и онучи, то и знайшлы зашытыхъ ажъ п'ять золотыхъ. Тутъ Денысь овси забувся, та ажъ скрыкнувъ:—Бачъ, и не прызнався!—Та сказавшы се, схаменувся, зырнувъ, ажъ справныкъ на нього пыльно дывыться,—такъ винъ и не знавъ, куды йому очи диты: заморгавъ, поблидъ, та швыдче мижъ народъ.... Справныкъ ще змовчавъ.

Якъ ось настыгли жинка и маты Трохымови; за ными учепывся и хппочыкъ його по шостому году. Ще й не дійшлы гараздъ, а вже жинка и пизнала, и крыкнула:—Трохыме, Трохыме, мій Трохымочку!...—и прыпала до нього зъ матир'ю, а хлопчыкъ, звисно дытына, плаче, та кругомъ його облазыть та дывыться...

Справныкъ було повеливъ видвесты ихъ, щобъ не мишалы дило робыты, а дали и сказавъ:—Пускай оны його оплачуть. Кровъ не вода. Мы свое дѣло успіемо справыты.—И ставъ бия ныхъ зъ ликаремъ, а Денысь, якъ то прывыкъ хвастаты, що усе попередъ усихъ и усе бъ то до панивъ ривнятысь, такъ и теперъ ставъ побия справныка.

И якъ же то дуже голосылы и жалибно прыговорювалы надъ Трохымомъ! Маты каже:—На кого ты мене, мій сыночку, лебедыку, покынувъ, пишовшы на заробиткы? Хто мене, стару, немощ-

ну догляне? Лучче бь мени смерть заподіано!...—и усе таке. А жинка прыговорювала:—Промовь, мій Трохымочку, хочь одно словечко! Дай мени порадоньку: якъ мени безъ тебе зь диткамы буты? Промовь слово, скажы, хто розлучныкъ нашъ? Покажы, чы не було якого свідителя, якъ тебе замучувалы, якъ ты душу Господу видавъ?...

— А се, мамо, що?—крыкнуло хлоп'я, граючысь зь чымось, що выняло зь батьковои руки.

Справныкъ, почувшы се, сказавъ Деньсу, що край його, надушысь та на бакыръ шапку маючы, стоявъ:—Посмотри, што тамъ такое, и покажы сюда.

Деньсь пишовъ, вынявъ, подывввся, здригнувъ увесь, зимнявъ у руци и кынувъ геть. Самъ же то поблидъ-поблидъ, якъ стина!

— За чымъ ты бросивъ?—крыкнувъ на нього справныкъ.—Што тамъ такое? Покажы сюда!

— Та се ничего, ваше благородіе! се такъ... бур'янь, каже Деньсь, а самого мовъ лыхорадка трусуть.

— Какой бур'янь? покажы сюда!

— Бур'янь... такъ... трава. Мабуть, якъ покійныкъ вмиравъ, такъ за траву ухопывся, такъ вона у нього у руци и зосталася.

— Та какая жь то трава? Покажы сюда.—Такъ допытывався справныкъ, бачучы, що Деньсь ни зь того, ни зь сього усе бильшъ, усе бильшъ мишається.

— Та такъ пе...пере...коты...поле,—ледве промовивъ Деньсь.

Тутъ хлоп'я ухватило перекотыполе, що, якъ на те, прыкотылося туды ихъ багацько, та й показуе Деньсови и каже з-дуру:—Ось, дядьку, ще таке! Ихъ багато коло тата. Вони мабуть бачылы усе...

— Брешешъ!—крыкнувъ Деньсь, видпхнувшы хлопця видъ себе, и вже не тямлячы, що й казаты. Такъ то вже у нього Богъ и розумъ виднявъ, и языкъ попутавъ!...

— Полно!—крыкнувъ справныкъ:—говоры теперъ усю правду. Ты знавъ, що на мертвому побойвъ нема; ты жалкувавъ, що винь не прызнався объ золотыхъ; теперъ боишся перекотыполя! Говоры, чога ты боишся його? Роскажуй, какъ дѣло було!

Денъсь и сюды и туды, и видбрихуватъсь бы то, такъ справныкъ на усякому слови такъ його и пійма; и тилькы що покаже йому перекотыполе, то Денъсь такъ и затрусеться, и помертвіе. А дали — нигде дитысь!—у всимъ повиньвся: за вищо и черезъ вищо, якъ винъ заризавъ Трохыма; якъ той, сердешный, здався на перекотыполе; якъ, утикаючи видтиля, щобъ обмыты кровъ, усюды по полю чеплялося йому за ноги перекотыполе. И якъ бы не воно теперь, та не хлоп'я зъ нымъ у вичи прылизо, то може бъ ще и одбрехався.

— Такъ вотъ какой онъ бездилныкъ!—сказавъ справныкъ, а дали напавъ на голову и каже:—Какъ ты смивъ, голова, назначты у поняти такого ледачого?

— Що жъ, ваше благородіе!—прыступивъ голова, а за нымъ и уси поняти, усе старыкы, сыви та чесни.—Винъ въ насъ чесна душа: никому ничего. Қолы бъ уси таки булы, то бъ и добре було!

— Не було жъ у васъ у сели якои шкоды, и на кого вы думаете?—спытався справныкъ.

— Що жъ?—сказали люде,—хочъ часомъ и була шкода, такъ се не винъ. Якъ обыськувалы, такъ винъ було де самъ злодійски вещи знаходывъ.

— Говоры, признавайся, это твое дѣло?—крыкнувъ справныкъ на Денъса.

Той якъ затрусывся, и повиньвся въ усимъ, що якъ почавъ зъ курей красты, та бачучы, що грошыкы перепадать, такъ винъ и дальшъ; якъ зазнався зъ москалямы, що велькы промыслы робылы, и по усихъ усюдахъ кралы, та зъ цыганамы, прырожденнымы злодіямъ; якъ и де зъ нымы и кого обикравъ—усе росказавъ; дали якъ и старця немошного заризавъ, и якъ на другыхъ пеню зводывъ.

Люде, слушаючи його, такъ и вжахнулись, та ажъ объ полы рукамы вдарылы и кажуть:—Хто жъ на нього надіався, що воно таке ледащо? Мы думалы, що розумнійшого, моторнійшого и чеснійшого и у сели нема, а воно ось яке виявылось! Самый первый злодій, мошенныкъ и душоубецъ!

— Хочъ люде, не знаючи, и думаютъ про кого, що винъ йе добрый, а колы бездилныча и кинци хова, то Богъ його хочъ не скоро, а завсигды выявты,—сказавъ справныкъ и веливъ Денъса препроводыть у городъ.

Досталося жъ Денысови Лыскотуну за уси його дила: ко-
тузи по заслузи. Польскотавъ його катюга добре и спровожено
до кумпаніи, до товариства, туды, де козамъ рога правлять!...

Такъ то судъ Божый не потерпивъ неправды; и хочъ якъ
кинци булы заховани, такъ Богъ об'явивъ; и черезъ яку безди-
лицю? черезъ бур'янь, черезъ перекотыполе.

